

נכסי ארץ ישראל

ברכת ה' היא תעשיר

פרשתנו היא פרשת תלאת יעקב אבינו, שנאלץ לעקור מביתו וממקום גידולו בשל חמת עשו אחיו, שנתעוררה עליו עקב מעשה "גנבת" ברכתו של יצחק אביהם.

כשמתבוננים בדרך שבה מתואר מסעו, מגלים שלמרות הידוע לנו על עושרם המופלג של האבות הקדושים – מאז עלה אברהם ממצרים כשהוא "כבד מאד במקנה בכסף ובזהב"^א ועד שזכה יצחק למצוא בארץ גרר "מאה שערים"^ב – יעקב מתחיל את דרכו כשהוא עני ואביון. בבית א-ל הוא מתפלל לסיועה של ההשגחה העליונה במזון ובכסות, ובבואו אל דודו הארמי הוא נאלץ לעמול קשות לפרנסתו ולשלם שנות מלאכה רבות בעבור שתי נשותיו.

אמנם בסוף הפרשה, כאשר הוא חותם את שהייתו בחרן ומתחיל לצעוד בדרך שתוביל אותו בחזרה לארצו, שב יעקב ומיישר קו עם רמת השפע החומרי שאפיינה את בית אביו ואת בית סבו: "ויפרץ האיש מאד מאד ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגמלים וחמרים".

אם כן, בין עושר לעושר נותרה בעינה התעלומה – מדוע יצא יעקב לדרכו כשהוא עני? היכן היה ממונו של יצחק, ומדוע לא עשה עם יעקב כדרך שעשה אברהם עמו? והרי כששילח את אליעזר עבדו למצוא אישה ליצחק בבית בתואל, נתן בידו שטר מתנה שבו הקנה את כל רכושו ליצחק, "כדי שיקפצו לשלוח לו בתם"^ג.

מתוך דבריו של רבי אברהם אבן עזרא בפרשת הבכורה ומכירתה נוכל להעלות מענה פשוט:

ויבז עשו גם זאת הבכורה, בעבור שראה שאין לאביו עושר. ורבים יתמהו, כי עזב לו אברהם ממון רב, וכאילו לא ראו בימיהם עשיר גדול בנעוריו ובא לידי עוני בזקוניו. והעד, שהיה יצחק אביו אוהב את עשו בעבור צורכו. ואילו היה הלחם רב בבית אביו והוא נכבד בעיניו, לא מכר בכורתו בעבור נזיד. ואם היה אביו אוכל בכל יום מטעמים, מה טעם אמר "הביאה לי ציד"^ד? ולמה לא היה ליעקב בגדים חמודות? ולמה לא נתנה לו אמו כסף וזהב בדרך, שהוא אומר "ונתן לי לחם לאכל ובגד

א. בראשית יג ב.

ב. שם כו יב.

ג. רש"י לבראשית כד י.

ד. בראשית כז ז.

ללבש"? ולמה לא שלחה אליו הון והיא אוהבת אותו, כי הוצרך לשמור הצאן? והפסוק שאמר "ויגדל האיש"^ה – קודם זקנתו [של יצחק]. ועיוורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים, והנה אליהו יוכיח [שהיה עני וכלכלוהו העורבים]. ועוד ישאלו למה חיסר השם ממון ליצחק; אולי יודיעונו – למה חיסר מאור עיניו? ואל ידחונו בקנה של דרש, כי יש לו סוד, ואין לנו לחפש, כי עמקו מחשבות השם ואין כוח בדעת האדם להבינם!¹

מלמדנו האבן־עזרא, שבעצמו היה עני מרוד, שמנהג העולם אינו פוסח בהכרח על ביתו של הצדיק. כדרך שגלגל חוזר על כל הנבראים, עתים משפיל ועתים מרומם, כך ידע יצחק עושר ומחסור, שובע ורזון. בזקנתו כבר לא נותר לו הרבה מגדולתו הראשונה, ועובדה זו היא שהביאה את עשו להפנות עורף בז למורשת אביו ולתור לו דרך אחרת.

הדברים עוררו את ביקורתו של הרמב"ן,² שכתב עליו שהוא "משתבש בכאן מאוד" ואף תמה "מי עיוור עיני שכלו בזה". לאחר סתירת כל ראיותיו אחת לאחת, הוא מפרש את השקפתו שלו בעניין העושר ויחסו לגורל הצדיקים:

ואם יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים בעניין העושר – אין זה באותם שנתברכו מפי הקב"ה, כי "ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסף עצב עמה"³. אבל היו האבות כולם כמלכים, ומלכי גויים באים לפניהם וכורתים עמהם ברית, וכתוב "וישבעו איש לאחיו"⁴, ואם היה יצחק רע המזל מאבד נכסי אביו, איכה אמרו "ראו ראינו כי היה ה' עמך"⁵ – וכבר היה בעוכריו!

משמע: האבות הם ברוכי ה', וכל מי שנתברך בייחוד מפי ה' יתברך – אין העוני ראוי לו. מכאן שגם אם ייתכן מצב שבו יראי ה' עניים, בוודאי מעלה גדולה יותר היא כאשר הם עשירים. דברים אלו דורשים עיון, ועל כך להלן.

ממון יעקב – סימן לבניו

כבר מילתנו אמורה בשמו של מרן הרב זצ"ל: בשעה שאנו מתבוננים במחלוקת של שניים מגדולי רבותינו, והדעות נוגדות זו את זו מן הקצה אל הקצה, מוטל עלינו להתייגע ולמצוא

ה. שם כו יג.

ו. ראב"ע לבראשית כה לד.

ז. בפירושו לבראשית שם.

ח. משלי י כב.

ט. בראשית כו לא.

י. שם כו כח.

איך אלו ואלו דברי אלקים חיים. לימוד שזו מגמתו יגלה אור חדש, ויסלול את דרכנו להבין איך נוציא את הדעות המחולקות מחוג המחלוקת הצר אל השורש המשותף, המאחד⁸⁴.

בפשטות, מסיפורו של יעקב אבינו ניתן ללמוד שהממון אכן חשוב גם לצדיקים. יעקב אינו מתנהל כאדם שאינו יודע צורת מטבע או כמי שאינו מייחס חשיבות לקניין החומרי. למעשה, מתפילת הלחם והבגד שבפתח פרשתנו, דרך ארבע־עשרה שנים שעבד בשתי נשותיו ועד לאותה תקופה שבה כבר פרע את חובותיו לחותנו אולם הוסיף לעשות לביתו, מהווה הממון גורם מכריע בחייו של יעקב.

גם התורה, כאמור, מתארת את הצלחתו החומרית של יעקב בהדגשה יתרה, ובכך נותנת את הרושם שאכן מדובר בגורם בעל חשיבות מרכזית בחייו: "ויפרץ האיש מאד מאד ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגמלים וחמרים", "וינהג את כל מקנהו ואת כל רכשו אשר רכש מקנה קנינו אשר רכש בפרדן ארם לבוא אל יצחק אביו ארצה כנען".

במבט ראשון, הדבר צורם ואינו עולה בקנה אחד עם הידוע לנו אודות דרכם של עובדי ה' – וצדיקים גדולים בפרט. כך אנו שונים במסכת אבות: "איזהו עשיר – השמח בחלקו"⁸⁵, ומנגד: "מרבה נכסים – מרבה דאגה"⁸⁶. העושר, יחד עם הברכה שבכנפיו, מטריד את הנפש ומאיים לסחרר את האדם במעגל בלתי פוסק של "מי שיש לו מנה רוצה מאתיים"⁸⁷. גדולי התנאים⁸⁸ משבחים את מי שאינו שומר כלל מזון מיום אחד לחברו אלא שם בה' מבטחו. אם כן, מה ליעקב אבינו, בחיר האבות, ולרכושנות? מה לו ולתאוות בצע?

מסתבר שעושר וקניין רב אינם בהכרח שליליים, ולעתים אף אינם מכוונים כלל לתועלתו האישית של בעליהם אלא לתועלת גדולה, רחבה ומשמעותית בהרבה. כך מבאר הרמב"ם את הנהגת הממון של ארבעה יסודות עולם – שלושת האבות ומשה רבנו:

כי ארבעה אלו, כלומר האבות ומשה רבנו, נתבארה בהם ההתאחדות בה', כלומר השגתו ואהבתו... והיו עם זאת פעמים מתעסקים בהנהגת בני אדם והגדלת הממון והטיפול ברכוש, וזה לדעתי ראיה שהם בשעת אותם המעשים היו עושים אותם באיבריהם לא יותר, ודעתם לפניו יתעלה לא תסור. ונראה לי עוד כי אשר גרם הישארות ארבעה אלה כפי תכלית השלמות לפני ה', והשגחתו בהם תמידית,

יא. ראה לעיל, עמ' 84.

יב. אבות ד: א.

יג. שם ב: ז.

יד. קהלת רבה א: יג.

טו. ראה מכילתא פרשת בשלח טז: ב בשם רבי אלעזר המודעי ורבי שמעון בר יוחאי. וראה גם במאמר לפרשת בשלח, עמ' 345 ואילך.

ואפילו בעת התעסקם בהגדלת הממון, כלומר בעת הרעייה ועבודת האדמה והנהגת הבית, מפני שכל תכליתם הייתה בכל אותם הפעולות להתקרב לפניו יתעלה קרבה כל שהיא, מפני שהיתה תכלית סעייתם במציאותם, המצאת אומה אשר תדע את ה' ותעבדהו, "כי ידעתיו למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט"^{יז}.

ראשית, אומר הרמב"ם, יש ואדם גדול עוסק במעשה חומרי באיבריו בלבד – בעוד דעתו אינה סרה מייחוד ה'. אך גדולה מזו, יש ואדם גדול אינו עושה מעשיו לצורך עצמו אלא לצורך גדול הרבה יותר. כך יעקב אבינו, אחד מאותם ארבעה צדיקים, שלא אגר נכסים לעצמו אלא הניח יסוד לבניין "אומה אשר תדע את ה' ותעבדהו", אומה שתצטרך להישען בקיומה על משאבים גדולים ומבוססים של קניינים חומריים.

אם תשאל – מה ליעקב אבינו בחון ולבניין האומה, שאינו עתיד להתחולל אלא כעבור מאות שנים? נזכיר כנגדך את יסודו המפורסם של הרמב"ן בלימודן של כל פרשיות ספר בראשית:

אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בעניין אברהם יצחק ויעקב, והוא עניין גדול, הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה ואמרו: כל מה שאירע לאבות סימן לבנים, ולכן יאריכו הכתובים בסיפור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים, ויחשוב החושב בהם כאילו הם דברים מיותרים ואין בהם תועלת, וכולם באים ללמד על העתיד, כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלושת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לזרעו. ודע כי כל גזירת עירין כאשר תצא מכוח גזירה אל פועל דמיון תהיה הגזירה מתקיימת על כל פנים. ולכן יעשו הנביאים מעשה בנבואות.^{יח}

כאשר התגלגלו הנסיבות שיצא יעקב לדרכו כשהוא עני ואביון ונאלץ לעבוד בנשותיו ובלחמו, ידע להתבונן מתוך מצבו על קורותיהם העתידות של בניו ובני בניו. כאשר טרח ועמל והרבה ממון עד לכדי עשירות מופלגת, גזר בכך סימן טוב לבניו שיתברכו ברכת שפע ועושר שבאמצעותה יוכלו להוציא מן הכוח אל הפועל את ייעודה של האומה הישראלית.

ואם תתמה משום מה נדרש הפרט שלא להיות להוט אחר הממון אלא להתמקד בהרחבת גבולו הרוחני, ומנגד האומה נתבעת להרבות לה נכסים ולהעתיר קניינים, הנה נקודה זו מתבארת יפה מתוך דברי מרן הרב זצ"ל:

זז. בראשית יח יט.

יז. מורה נבוכים ח"ג פרק נא.

יח. רמב"ן לבראשית יב ו.

לפעול על עמים רבים צריך גדולת הנפש ושאיפה גם כן לרכוש ומקנה וקניין, שעל-ידי זה מתקרבים עמים רבים זה לזה ולמדים איש מדרכי רעהו, על כן על-ידי אהבת הכסף, שמזה בא מקנה וקניין כשהוא במצב הגון לעשות עושר במשפט, מביא גם כן לידי התכלית המבוקשת להאיר אור ד' על-ידי ישראל בעולם. מה שאין כן אם יסתפקו בשפלות נפשם רק להיות מרעים בעדר ואיכרים לבדם, ודבר לא יהיה להם עם אדם ועמים זולתם לא ידעום, איך יתפשט אור ד' בעולם?^ט

כידוע, "בעל המאה הוא בעל הדעה". המדינה העשירה בעולם היא הקובעת את סדר היום העולמי והיא המכתיבה למדינות אחרות סדרי עדיפויות וקווי מדיניות חברתית ומוסרית. אם האומה הישראלית מתכוונת למלא את תפקידה ולהטות את סדר היום העולמי אל המוסר והצדק – לא תוכל להסתפק בחיי נדודים ומרעה אלא יהיה עליה להתבסס ולהתעשר.

מתוך כך נשוב אל מחלוקת הראב"ע והרמב"ן, ונבין שהסיבה שהניעה את הרמב"ן להוכיח את עושרו של יצחק ולהתנגד בחריפות רבה כליכך לדעתו של הראב"ע היא קנאתו לביסוסה החומרי של האומה. מובן שאין הוא חולק על כל הנאמר בשבח ההסתפקות במועט, אך לדעתו הדברים אמורים ביחיד ולא בציבור ששם ה' שורה עליו. האבות, שנתברכו מפי ה' בפירוש, הם מניחי היסוד לשלמות הציבורית של ישראל – אומה ששם ה' שורה בתוכה. מאחר וכן הוא, הרי "אין עניות במקום עשירות"^כ ולא שייך שיהיה במציאותם כל חיסרון גשמי.

חומר ורוח: ניגוד והשלמה

ההבנה כי אמנם ישנם הקשרים שבהם הממון רצוי ואף חיוני, פותחת פתח לדיון מעמיק יותר באשר להתעסקות בעושר וברווחה חומרית גם בחיי הפרט. גם כאן, דברי מרן הרב זצ"ל מנחים את התבוננותנו:

לפי המורגל בלימוד המוסר, לא ייתכן שיתקבץ באדם אהבת עולם הזה ואהבת עולם הבא, כמו שלא יתקבצו האש והמים בכלי אחד, כדברי 'חובת הלבבות'^{כא}.

יט. עין-אי"ה ברכות א: קיד.

כ. שבת קב, ב.

כא. חובת הלבבות, שער חשבון הנפש פרק ג חשבון כה, וראה שער הפרישות בתחילת פרק ז. אמנם החתם סופר מגדיר דברים אלו כתורת חוצה-לארץ, וקובע שבארץ עבודת הקרקע וכן אפילו שאר אומנויות שיש בהם יישוב העולם הרי הן בכלל מצווה. מדבריו: "אבל כשאנו מפורזים בעוונותינו הרבים בין אומות העולם, וכל שמרבה העולם יישוב מוסיף עבודת ה' חורבן, מודה רבי ישמעאל לרבי שמעון בר יוחאי ועל

אמנם ישנה דרך שלמה יותר, שאהבת עולם הזה עומדת במילואה ומקומה וערכה הראוי לה, ואהבת עולם הבא – אמנם מתוך הבנה שלמה בערכה היתר והנעלה – היא מבטלת בגודל יפעתה את אהבת עולם הזה בכל דבר שאם תבוא שם תפגום אותה. זה היה דרך אבות העולם שנקראו ישרים, שאהבו כפי המסופר בתורה את החיים והתעסקו בצורכיהם בנפש חפצה, וזאת המעלה האנושית השלמה שראוי אליה לשאוף.^{כב}

התפיסה המורגלת, העומדת בבסיס החינוך המוסרי במסורת ישראל סבא, שוקדת לבסס בלב האדם את החתירה לשלמות רוחנית ואת ההתקשרות אל ערך חיי העולם־הבא. מתוך כך, מאחר ועל־פי רוב הנפש אכן מיטלטלת בין החומר והרוח ואינה יכולה להכיל את שתי המגמות בגדלות מלאה, היא מנחה אותנו לבחור צד. בלשון חריפה אומר בעל 'חובת הלבבות' כי "העולם־הזה והעולם־הבא כשתי [נשים] צרות; כאשר תרצה האחת מהן – תקציף השנית"^{כג}.

אולם, אומר הרב זצ"ל, מבט זה – על אף התועלת שבו – אינו מקיף את ההוויה בשלמותה. הדרך הנכונה יותר להתבוננות בשני הצדדים הללו, המשחקים תפקיד משמעותי כל כך בחיי האדם והעולם, היא כשני כוחות העומדים במילואם מבלי להצר זה לזה. בני העולם־הזה, אם ישרים הם בלבם, ראוי להם שיאהבו ויעריכו את מציאותו הפשוטה, החומרית; אלא שעל גבי מציאות זו ניצבת בלבם אהבת העולם־הבא – המשקפת את הצד הנעלה והיקר שבחייהם.

אלא שהמורכבות דורשת גם בחינה, על מנת לוודא שאמנם היא מכילה יפה את שני הצדדים ואינה מטשטשת את זה מפני זה. בחינה זו, כיצד היא נעשית? במקום הניגוד, כאשר החיים מובילים את האדם למשעול צר שבו אין מקום לשתי האהבות גם יחד, והוא נדרש לדחות טפל מפני עיקר. מי שעומד בניסיון ומוכיח את עליונות ערך העולם־הבא בחייו הוא הישר האמיתי, וכאלה היו אבותינו הקדושים.

אברהם אבינו, למשל, היה עשיר ובעל נכסים והרבה לעסוק בענייני העולם־הזה, אך כשנצטווה על־ידי הקב"ה לדחות את ערכי העולם־הזה – חיי אדם ואהבת אב לבנו – מפני מצוות העקדה, השכים בבוקר בזריזות יתרה על מנת לקיים את אשר נצטווה.

זה אנו סומכים" (חידושי חת"ס סוכה לו ד"ה דומה לכושי. עיין שם באריכות). הרב זצ"ל מגדיר זאת כמצב של "מארה עתיקה הרובצת עלינו" (מאמרי ראי"ה, עמ' 406).

כב. ה' קבצים, "אחרון בבוֹיסק", אות לט.

כג. חובת הלבבות, שער חשבון הנפש, שם.

בפרשת דרכים מעין זו אנו מוצאים עצמנו עומדים לא פעם, בזעיר אנפין. לעתים, למשל, 'מתפנה' סכום כסף שאפשר להשקיעו בסלון חדש או בעסק של מצווה. הבחירה תעיד למי הבכורה, לחומר או לרוח, וממילא תברר האם אנו אוחזים בחומר בצורה הדוחקת את הרוח או יודעים לתת לו את מקומו הנכון – בדרך אבותינו הקדושים¹².

בין נכסי חז"ל לנכסי א"י

מתוך מה שנאמר עד כה עלו בידינו שני כללים המורים לנו דרך בעניין הממון והנכסים: האחד, שמצד החשבון הלאומי הישראלי יש ערך גדול בעושר רב ומופלג; והשני, שמבחן הנקיות של עסק הממון החומרי הוא כאשר האדם יודע להקדים לו את הערכים הרוחניים, כאשר הדבר נחוץ.

לאור זאת נוכל להבין את דברי הביקורת שהפנו חז"ל כלפי יעקב אבינו בהקשר זה:

"ויואמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך". כתיב: "זעקתי אליך ה' אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים"¹³, והלא אין ארץ החיים אלא צור וחברותיה – תמן שובעא, תמן זולא, ואת אמרת חלקי בארץ החיים? אלא ארץ שמתיה חיים תחילה לימות המשיח... אמר לו הקב"ה [ליעקב]: אתה אמרת "חלקי בארץ החיים" – שוב אל ארץ אבותיך! אביך מצפה לך, אמך מצפה לך, אני בעצמי מצפה לך. רבי אמי בשם ריש לקיש אמר: נכסי חוצה לארץ אין בהם ברכה, אלא משתשוב אל ארץ אבותיך אהיה עמך.¹⁴

ובנוסח אחר:

ואמר רבי ינאי: הנודר ואינו משלם פנקסו מתבקרת לפני הקב"ה, ואומר: היכן פלוני בן פלוני, שנדר נדר ביום פלוני? בוא וראה: כשהלך יעקב לארם נהרים מה כתוב שם, "וידר יעקב נדר לאמר" וכו'. השיבו על כל דבר ודבר. הלך ונתעשר ובא וישב לו ולא שילם את נדרו!¹⁵

לכאורה, הדברים מחזקים את שיטת הראב"ע. לא זו בלבד שהצדיק אינו מוכרח להיות בעל נכסים, אלא שהקב"ה – כפי שמתאר המדרש – אף מוכיח אותו על שבחר לו את "ארץ החיים", מקום השובע והזול, והעדיף אותה על פני תשלום נדרו ושיבת ארץ אבותיו.

כד. ולזה נתכוונו חז"ל: "דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי – זו וזו נתקיימה בידן; דורות האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי – זו וזו לא נתקיימה בידן" (ברכות לה, ב).

כה. תהלים קמב ו.

כו. בראשית רבה עד: א.

כז. תנחומא וישלח, ח.

אמנם המדקדק בלשון חז"ל ימצא שכדברינו לעיל, לא התעסקותו של יעקב בהגדלת עושרו היא מושא הביקורת, כי אם העיתוי והמיקום. כל מה שעשה יעקב לביתו, לדורות עשה ולצורך כלל ישראל עשה. אלא שהקב"ה צווח ואומר: "אני בעצמי מצפה לך!", וכיצד זה "הלך ונתעשר ובא וישב לו?" ההתעכבות היא הפסולה, מפני שכבר הגיעה העת לצאת ממקום טמא ומחברת אנשים טמאים^כ ולבוא למקום שעצמו של הקב"ה כביכול שרוי שם, אל מקום שבו אביו חי ואמו מצפה לו. משלא זכה יעקב לכוון את השעה, לקה ונפטרה אמו בטרם היה סיפק בידו לראותה^{כט}.

בנוסח אחר, המכוון אף הוא לאותה משמעות, אומרים רבי אמי וריש לקיש: "נכסי חוצה לארץ אין בהם ברכה". עסק הממון מצד עצמו כשר, אך יש ממון ויש ממון. כל עוד נגזרה הגזירה לשבת בארץ העמים, ניחא. אך כשהדרך פתוחה לשוב לארץ ישראל, למקום שבו החומר עצמו קדוש, היה על יעקב לתחום את השתהותו ולקבוע מועד לשובו. לרדת לחוצה לארץ לשם פרנסה – מותר, אולם להשתהות שם ללא הגבלת זמן – אסור. על ההשתהות מבקרים חז"ל את יעקב אבינו, והיא שגרמה לו לחיסרון בכיבוד הוריו, לאיחור בתשלום נדור ולחיבור הממושך אל הטמא (לבן).

כזכור, יעקב הביע את רצונו תחילה לשוב לארץ אבותיו לאחר לידתו של יוסף, כשכלו ארבע־עשרה שנים שבהן שילם את חובו עבור שתי נשותיו: "ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי". לבן הפציר בו שלא יעזבנו, והוא נעתר לבקשתו של לבן תמורת שכר שהובטח לו לראשונה. במשך הזמן צבר יעקב עושר מופלג, עד שהייתה עינו של לבן צרה בו: "וירא יעקב את פני לבן והנה איננו עמו כתמול שלשום". אז נגלה אליו הדיבור וציווהו לשוב אל הארץ, מה שאכן עשה ללא כל עיכוב נוסף.

כמה זמן ארכה אותה שהות שבה עבד בשכר בצאן לבן? בעת העימות עם לבן, אשר הדביק את יעקב הבורח בהר הגלעד, אומר יעקב ללבן: "זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שָׁפְלוּ". הווה אומר: ארבע־עשרה שנים עבד יעקב בשתי נשותיו, ועוד שש שנים נוספות בעסק ממנו.

במהלך אותן שש שנים עמדו נשות יעקב מלדת, ובנימין – הבן הצעיר – נולד רק לאחר השיבה לארץ ישראל. אותו עושר שצבר יעקב בשנים אלה אכן לא היה עושר מבורך, אלא

כח. ראה רש"י לבראשית לא ג: "שוב אל ארץ אבותיך" – ושם 'אהיה עמך'. אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך".

כט. חז"ל דרשו שמיתת רבקה נסתמה בכתוב ברמז בלבד "שלא יקללו הבריות הכרס שיצא ממנו עשיו" (רש"י לבראשית לה ח), ולפי דברינו ניתן לתת טעם נוסף בדבר – שלא לבייש את יעקב, שנעדר מהלווייתה עקב ההשתהות המתמשכת בגלות.

עושר שעורר כנגדו את קנאתו של לכן וגרם לכל אותה פרשה כאובה של גנבת התרפים, קללת רחל ופטירתה בקיצור ימים.

כך ויותר מכך דורשים חז"ל בהמשך דבריהם במדרש תנחומא:

הביא עליו עשו ובקש להורגו, נטל ממנו כל אותו דורון עזים מאתים – לא הרגיש. הביא עליו המלאך ורפש עמו ולא הרגו... ונעשה צולע. כיוון שלא הרגיש באת עליו צרת דינה, שנאמר: "ותצא דינה"^ל. כיוון שלא הרגיש באת עליו צרת רחל, שנאמר: "ותמת רחל ותקבר"^{לא}... אמר הקב"ה: עד מתי יהא הצדיק הזה לוקה ואינו מרגיש באיזה חטא לוקה? הריני מודיעו! שנאמר: "ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל ושב שם"^{לב}.

ואמנם, בוודאי עיקר כוונתו של יעקב בכל אותן שנים הייתה לטובה, להכשיר את הקרקע לשיבה מחוזקת ומבוססת מן הגלות לארץ שבה ייבנה עם ישראל, וביקורת זו שנאמרה במדרשים אינה אלא בערכו של יעקב אבינו, אבי האומה, מגדולי צדיקי הדורות שהקב"ה מדקדק אתם כחוט השערה^{לד}. ובכל אופן, אלמלא חז"ל אמרו דברים אלו, אנו ודאי אין לנו רשות לאומרם.

כדי להבין מעט יותר את מהותם של נכסי ארץ ישראל, נביא מדברי הרי"מ חרל"פ זצ"ל:

הפרצים השונים שבאומה הישראלית המפרידים בין בחינת ארץ ישראל הנראית בחזון לבין בחינת ארץ ישראל הנראית לעין, הם הגורמים לכל האסונות הרוחניים שנתגלעו בעקבתא דמשיחא.^{לד}

יש שני חסרונות בהשקפה על עניינה של ארץ ישראל: יש מי שמפליגים בערך ההווה הרוחניות הנפלאה המתגלה בה, אך מבטלים כלאחר יד את ממשותה החיצונית והחומרית כביכול בתחום זה אין בין ארץ ה' ובין ארץ העמים ולא כלום. ויש מי שמקדשים את ההצלחה החומרית של תנובת הארץ, את מעשה ההגשמה וההתבססות החקלאית והכלכלית, וכופרים בערך הרוחני הנעלם באומרם שאין להם אלא מה שענייהם רואות.

הללו והללו אינם מכוונים נכונה, וטחו מראות עיניהם במהותה האמיתית של הארץ. הם יושבים על אדמתה, אולם בפנימיותם הם ספוגים חשכת הגלות ומתוך כך הם מעכבים את

ל. בראשית לד א.

לא. שם לה יט.

לב. שם לה א.

לג. יבמות קכא, ב.

לד. מעייני הישועה, סוף פרק ב.

הטובה מלבוא לעולם, שכן אין רוח בלא גוף ואין גוף בלא רוח, ורק שניהם כאחד יבנו את בית ישראל ואת גאולתו.